

УДК 911 : 37.035.461

О.І. Грінченко, О.М. Саввіч

Харківська академія неперервної освіти

ПІДГОТОВКА УЧНІВ ДО УЧАСТІ У ТУРНІРІ ЮНИХ ГЕОГРАФІВ

У статті розглянуто основні напрями підготовки учнів до участі у турнірі юних географів. Надано рекомендації до підготовки командами доповідей з питань турніру, розподілу і виконання учасниками команд ролей під час турнірних боїв, стратегії ведення наукової дискусії. Також визначено загальні методичні орієнтири навчальної роботи з обдарованими учнями, яка сприяє формуванню необхідних компетенцій для участі в інтелектуальних змаганнях з географії.

Ключові слова: турнір юних географів, інтерактивні методи навчання, робота з обдарованими учнями.

O. Grinchenko, O. Savvich

TRAINING OF PUPILS TO PARTICIPATE IN THE TOURNAMENT OF YOUNG GEOGRAPHERS

The main directions in the training of pupils to participate in the tournament of young geographers have been discussed in the article. Recommendations as to the preparation of the teams' reports on the tournament, distribution and execution of roles by members of the teams during the tournament battles, strategy of scientific debate have been given. Common methodological guidance of training work with gifted pupils has also been identified which contributes to the formation of competencies required for participation in intellectual competitions in geography.

Keywords: tournament of young geographers, interactive teaching methods, work with gifted pupils.

А.И. Гринченко, А.Н. Саввич

ПОДГОТОВКА УЧАЩИХСЯ К УЧАСТИЮ В ТУРНИРЕ ЮНЫХ ГЕОГРАФОВ

В статье рассмотрены основные направления подготовки учащихся к участию в турнире юных географов. Даны рекомендации к подготовке командами докладов по вопросам турнира, распределению и выполнению участниками команд ролей во время турнирных боёв, стратегии ведения научной дискуссии. Также определены общие методические ориентиры учебной работы с одарёнными учащимися, которая способствует формированию необходимых компетенций для участия в интеллектуальных соревнованиях по географии.

Ключевые слова: турнир юных географов, интерактивные методы обучения, работа с одарёнными учащимися.

Вступ. Головними завданнями реформування географічної освіти є забезпечення умов набуття учнями географічних компетенцій, які давали б змогу самореалізуватися у складному глобалізованому світі, уміння самостійно і творчо мислити, розвивати інтелектуальні здібності, генерувати нові ідеї, адаптуватися до мінливих життєвих ситуацій, застосовувати здобуті знання у процесі життєдіяльності тощо. Реалізації цих завдань сприяє серед іншого і така форма позаурочної роботи з географії, як турніри, у яких учні, розв'язуючи складні географічні проблеми, у формі наукової дискусії доводять свою точку зору, аналізують, приймають рішення, проявляють власні індивідуальні творчі здібності та навички колективних злагоджених дій. Турніри проводяться у формі ділової гри, що сприяє розвитку комунікативних умінь, формуванню навичок критичного мислення, процесу соціалізації особистості. Такі інтелектуальні змагання проводяться уже 10 років з метою створення належних умов для виявлення й підтримки обдарованої молоді, розвитку її інтересів, схильностей та природних обдарувань.

Вихідні передумови дослідження. Підготовка і проведення учнівських турнірів як важливої складової позакласного навчання географії й усієї системи навчального-виховного процесу потребує відповідних досліджень з метою розробки і встановлення раціональних методів, методичних прийомів, які б

сприяли підвищенню ефективності всебічного розвитку та виховання школярів. Турніри як інноваційну форму систематичної позакласної роботи, їх роль і місце в географічній освіті, підсумки проведення розглядали у своїх дослідженнях Я. Олійник, М. Задорожний, В. Серебрій [6], Р. Гладковський [1], Т. Уманська та ін. Рекомендації щодо підготовки до турніру юних географів надавали у своїх публікаціях А. Шуканова [8], Л. Даценко [2], Ю. Лис [3], Г. Глюдзик, В. Панкіна та ін. Але в цих публікаціях розкриваються лише окремі аспекти географічних турнірів. Пропонована стаття є спробою системного осмислення методичних рекомендацій щодо підготовки і проведення учнівських турнірів з географії.

Метою статті є визначення основних методичних орієнтирів підготовки учнів до Всеукраїнських турнірів юних географів на основі аналізу досвіду участі учнівських команд Харківщини у цих інтелектуальних змаганнях та підвищення ефективності системи роботи з обдарованою молоддю на основі упровадження інноваційних форм і методів.

Виклад основного матеріалу. Всеукраїнський турнір юних географів є командним змаганням з географії, що проводиться відповідно до вимог «Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади, турніри, конкурси з навчальних предметів, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт, олімпіади зі спеціальних дисциплін та конкурси фахової май-

стерності», затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 22.09.2011 р. № 1099 [4].

Мета турніру юних географів – залучити школярів до практичної наукової діяльності, навчити нормам та стилю роботи у творчих колективах.

Завдання турніру:

- пошук талановитих учнів, схильних до наукової діяльності;
- формування у школярів інтересу до природничих наук;
- сприяння поглибленому вивченню географії;
- удосконалення роботи з обдарованою молоддю;
- активізація творчої діяльності вчителів та підвищення рівня викладання географії.

Методика турнірної роботи має свою специфіку і суттєво відрізняється від усіх інших форм позакласної роботи з географії. Турнір – це особлива рольова гра, у якій учні вчать сплкуватися, працювати в команді, отримують неоціненну практику доводити опонентів свою точку зору, формулювати твердження та захищати власну думку в наукових дискусіях.

При підготовці до участі в інтелектуальних географічних змаганнях учитель одночасно вирішує дві задачі: як підвищити загальний інтерес учнів до географії та як виявити тих із них, хто пов'язує своє майбутнє із застосуванням географічних знань, допомогти їм реалізувати відповідні здібності, розвинути здатність до самоосвіти.

Для майбутніх учасників інтелектуальних змагань з географії важливими є такі особистісні якості, як уміння логічно мислити і складати план відповіді, концентрувати увагу на головному. Визначення шляхів підготовки учнів до інтелектуальних географічних змагань буде ефективним у разі:

- неперервності процесу спільної творчої діяльності вчителів і учнів та цілеспрямованості його на результативну участь у змаганнях з географії;
- розроблення дидактичних основ побудови системи конкурсних завдань, спрямованих на самостійне розв'язування;
- урахування в методах і засобах підготовки учнів до участі у змаганнях вікових особливостей учнів, їхніх здібностей та інтересів;
- забезпечення наступності у процесі підготовки та участі в конкурсних змаганнях з географії;
- відбору найефективніших методів навчання географії.

Турнір має свого учня. Він дає можливість проявитися дітям з високим рівнем креативності, які в силу багатьох причин залишаються за бортом олімпіад. У турнірній грі є місце тим, у кого може «страждати» письмова мова, але розвинене дивергентне мислення, комунікативні здібності та є потреба у колективній інтелектуальній праці. Учасники турнірів вирізняються серед інших не тільки високим рівнем загальної ерудиції та сумою знань з предмета, а й умінням застосовувати ці знання для розв'язання конкретних нестандартних завдань, умінням

вести наукову дискусію і аргументовано відстоювати свою точку зору.

Робота з підготовки до турніру, як і будь-яке дослідження, починається з пошуку джерел інформації. Цей етап роботи називається пошуком інформації, або «занурення в інформацію». Після попереднього ознайомлення з літературою щодо запропонованих завдань (або ж з її відсутністю) необхідно визначити суть кожного завдання і головний напрям відповідей.

На другому етапі роботи команди організовується мозковий штурм для висунування ідей (із захороною критики). Проводиться ретельний запис усіх запропонованих варіантів чи напрямів рішення (працює дивергентне мислення – мислення «вшир»). Результатом є кілька висунутих гіпотез розв'язання конкретного завдання.

Далі проводиться аналіз кожної ідеї, їх детальне обговорення. Цей етап називається «критика», оскільки він відбувається у формі жвавої дискусії з аргументацією позитивних і негативних сторін кожної гіпотези. Цей етап завершується як формуванням робочої гіпотези для доповідача, так і аргументацією відхилення інших розв'язків для опонента і рецензента. Після цього необхідно провести глибокий аналіз прийнятої гіпотези крізь призму сучасної наукової інформації. На цьому етапі працює конвергентне мислення – мислення «вглиб». Необхідно опрацювати багато інформації, детально розібратися у теоретичних основах даної проблеми.

В результаті розробки рішення готується чорнова доповідь, яку потім обговорюють члени команди. Проблема атакується з усіх сторін. Така атака дає можливість передбачити питання опонента, виявляє слабкі або сильні сторони у теоретичних знаннях доповідача, готує його до справжнього бою. Після цього можна переходити на заключний етап – «шліфування». Необхідно підготувати начітність: таблиці, схеми, малюнки, карти. Завдання вважається розв'язаним, якщо готовий до представлення чистовий варіант власного розв'язку, зібрано нотатки для аргументованого опонування інших розв'язків і команда має необхідну теоретичну базу з даного питання [9].

На окрему увагу заслуговує підготовка доповіді. Завдання складаються робочою комісією, до якої входять фахівці-географи. Відповіді на завдання передбачають творчий підхід. Доповідачеві необхідно викласти суть розв'язку завдання упродовж наданих йому 7 хвилин. Доповідь повинна бути конструктивною, учневі треба встигнути виголосити вступ, основну частину та висновки, що містять власні думки розв'язання завдання. Важливий момент, на який повинні звернути увагу керівники команд при підготовці доповіді: кожне питання потрібно умовно розкласти на частини, виділивши основні моменти, і висвітлити кожен з них, адже дуже часто доповідачі не розкривають усіх сторін обраного питання.

Зміст завдань турніру юних географів містить характеристику сучасного життя людства у природному середовищі, окреслює проблеми соціально-економічного характеру. Завдання турніру юних географів акцентують увагу на розумінні закономірностей географічної оболонки — складної системи взаємодії природи й людського суспільства, розвивають принципи раціонального природокористування у процесі господарсько-культурної діяльності на локальному, регіональному і глобальному рівнях.

Для вдалого виступу учасникові турніру необхідно вміти визначати і характеризувати основні географічні закони, закономірності, поняття, установлювати причинно-наслідкові зв'язки між географічними явищами і процесами, а також виявляти наслідки впливу природних умов на господарський розвиток.

Важливою формою підготовки є обробка економічної та статистичної інформації. Це надасть учаснику можливості моделювати географічні ситуації, глобалізацію та інтеграційні процеси.

Обов'язковим під час підготовки є використання географічних карт і атласів. Учням необхідно розуміти зміст завдання та виявляти зв'язки між географічними компонентами, аналізувати їх за допомогою тематичних карт. На турнірі юних географів дуже важливо вміти оцінювати, порівнювати географічні явища, процеси, взаємозв'язки, а головне — відстоювати власну думку щодо вирішення проблеми, яка є у завданні. Також необхідно виявити всі слабкі сторони питання та готуватися до відстоювання обраної позиції у будь-яких ігрових ситуаціях. При цьому варто аргументувати, використовуючи дослідження як вітчизняних науковців, так і іноземних учених.

Важливим моментом доповіді є використання ілюстративних матеріалів. Презентація повинна доповнювати доповідь, акцентувати увагу глядачів на ключових моментах. Переобтяженість текстом і таблицями ускладнює сприйняття інформації, водночас графіки, діаграми та карти полегшують розкриття теми доповіді.

Статистичні матеріали повинні містити посилання на першоджерела, також слід указувати часовий період, якого стосуються подані дані. Окремою вимогою до презентації доповіді на турнірі юних географів є використання картографічного матеріалу. Карти повинні мати легенди, інакше доповідач повинен розкрити зміст картографічного зображення. Загальна структура презентації має бути чітко поділена на структурні блоки згідно з доповіддю. Не варто також перетворювати презентацію на звичайне «слайд-шоу» з фотографій та малюнків [2].

У процесі спільної роботи над завданнями проявляються індивідуальні схильності конкретних учнів. Таким чином, відповідно до індивідуальних можливостей учнів, відбувається розподіл ролей доповідача, опонента та рецензента. Важливо, що вся команда у процесі підготовки стає «єдиним механізмом»,

де кожен учень відчуває іншого, знає його можливості.

Особливої уваги керівників заслуговує підготовка учнів до ролі доповідача. Доповідачеві необхідно викласти відповідь на питання упродовж наданих йому 7 хвилин, чітко виділяючи вступ, основну частину та висновки, що містять власні думки розкриття питання. Доповідь повинна бути науковою, конструктивною, ґрунтовною і, у той же час, цікавою, ефектною, зрозумілою.

Виступ опонента (у межах 5 хвилин) має бути конструктивним, з чітким виділенням позитивних і негативних моментів виконання завдання та виголошення доповіді. Структура виступу опонента може бути подібною до критеріїв оцінювання доповіді членами журі. Виступ не повинен зводитися до викладення власного варіанту розв'язку завдання. Дискусія між доповідачем та опонентом дає можливість висвітлити ключові моменти завдання і не повинна зводитися до запитань про визначення та терміни, які трапляються у доповіді.

Найскладніше виступати рецензенту, який після уважного прослуховування доповідача і опонента повинен дати загальну, і при цьому об'єктивну, оцінку їх виступів, визначити важливість запитань та коректність дискусії.

Дуже важливо налаштувати учнів на те, що під час бою працює уся команда. Кожен повинен включитися у роботу. Важливо почути і зафіксувати всі зауваження (як позитивні, так і негативні), швидко відшукати аргументи, які будуть використані як при опонуванні та рецензуванні, так і в ході загальної полеміки. Тому, відповідно до індивідуальних особливостей, у команді повинні бути: лідер, який уміє мобілізувати команду та приймати стратегічні рішення; мозковий центр з глибокою теоретичною базою; психологічний стабілізатор; упорядник ідей; група швидкого реагування, що відшукує теоретичні помилки суперника, коректно і швидко формулює запитання.

Дуже важливо психологічно підготувати учнів до проходження конкурсних завдань. Робота щодо підготовки учнів до участі у турнірі юних географів потребує від педагога постійного поповнення знань з психології обдарованих дітей, а також тісного співробітництва з практичним психологом, іншими вчителями, адміністрацією і обов'язково батьками школярів.

Аби підготовка команди була якісною, обов'язково слід проводити тренувальні (пробні) бої, у ході яких відбувається спілкування учасників, вирішуються спірні питання, формується боєздатна команда, визначається лідер, а також стратегія і тактика поєдинків. Під час таких моделюючих боїв до обговорення кожного завдання важливо залучати всю команду, а не лише доповідача, опонента та рецензента. Така практика сприяє підвищенню рівня командної гри і дарує інтелектуальну насолоду всім без винятку членам команди. Безперечно, успішним турнір буває

лише тоді, коли команди демонструють високий теоретичний рівень, творчі здібності, креативний підхід до розв'язання географічних проблем [3].

З огляду на особливості підготовки і проведення турніру юних географів варто посилити практичну спрямованість вивчення географії, її викладання; ширше використовувати у навчанні особистісно-орієнтовані методики, спрямовані на інтелектуальний розвиток учнів за рахунок зменшення частки репродуктивної діяльності; удосконалювати систему контролю навчальних досягнень школярів.

Використання творчих завдань на уроках географії, педагогічними вимогами яких є доступність, зв'язок із програмою, відповідність віковим інтересам учнів, є невід'ємною частиною розвитку пізнавального інтересу. У процесі навчання з метою підготовки до інтелектуальних змагань можна використовувати завдання чотирьох типів:

1) завдання на формування здібностей бачити протиріччя (проблеми): постановка проблемних питань до теми, розділу тексту і т. ін.;

2) завдання, спрямовані на самостійне оцінювання процесу, географічного об'єкта;

3) завдання, спрямовані на функціонування гіпотетичного мислення: формування гіпотези розв'язання певної проблеми;

4) завдання, спрямовані на розвиток фантазії.

Під час підготовки учнів до Всеукраїнського турніру юних географів доцільним буде використання інтерактивних методів навчання. Одним з найефективніших методів щодо підготовки учнів до участі у турнірах з географії є метод проектів. Працюючи над проектом, кожен учень досягає суті і глибини явищ, переживає ситуації, пов'язані з ним. При

цьому учням відкривається своє бачення проблеми, що вивчається, а одержані знання мають свій особистий зміст. Упровадження методу проектів у вивчення географії надасть можливість краще пізнати аспекти дослідження, покращити загальну підготовку учнів.

Висновки. Таким чином, проведення турнірів юних географів покликане активізувати позакласну роботу, посилити практичну спрямованість навчання, привернути увагу фахівців у галузі географії до роботи з обдарованими учнями. Сама участь у турнірах уже є досягненням для їх учасників, формує у школярів інтерес до природничих наук, сприяє поглибленому вивченню географії.

У цілому учнівські інтелектуальні змагання як складова системи навчально-виховної діяльності сприяють реалізації головного завдання школи – підтримати учня і розвинути його здібності, підготувати ґрунт для того, щоб ці здібності було реалізовано. Необхідно створити умови, у яких дитина могла б просуватися шляхом власної досконалості, уміла мислити самостійно, нестандартно. Цей шлях називається «самовдосконаленням дитини в умовах освітнього процесу». Розвиток обдарованості учнів залежить від професійного рівня педагогів та використання креативних методів навчання, які сприяють розвитку інтелектуальної, творчої, предметної або лідерської обдарованості. Тож завдання учителів та організаторів змагань полягає у тому, щоб зацікавити учнів, розвинути природний їх інтерес до змагань та потяг до творчості.

**Рецензент – кандидат географічних наук,
доцент А.М. Байназаров**

Література:

1. Гладковський Р.В. VIII Всеукраїнський турнір юних географів / Р.В. Гладковський, Я.Б. Олійник, Т.В. Уманська // Географія та економіка в сучасній школі. – 2013. – № 1. – С. 33–36.
2. Даценко Л. Турнір юних географів: рекомендації до підготовки виступів команд / Л. Даценко // Географія та економіка в школі. – 2010. – № 1. – С. 40–41.
3. Лис Ю.В. Турнір з географії як особлива форма учнівського змагання / Ю.В. Лис // Географія та економіка в сучасній школі. – 2014. – № 11. – С. 2–3.
4. Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін, турніри, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт та конкурси фахової майстерності освіти: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0598-98>
5. Саввіч О.М. Методичні рекомендації щодо підготовки учнівських команд до Всеукраїнського турніру юних географів / О.М. Саввіч, О.І. Грінченко // Методичні рекомендації щодо підготовки учнівських команд до Всеукраїнських турнірів із навчальних предметів. – Харків: Харків. акад. неперервної освіти, 2014. – С. 188–198.
6. Серебрій В. Географічні турніри – інновації географічної освіти / В. Серебрій // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2014. – № 3. – С. 3.
7. Умови проведення VI міського турніру юних географів для учнів 7-11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів / Освіта Харкова, 2013: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kharkivosvita.net.ua/document/3504>
8. Шуканова А. Географічні баталії в Полтаві / А. Шуканова // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2009. – № 3. – С. 6–8.
9. Ягеньська Г.В. Підготовка учнівських команд до турніру юних біологів: Метод. посіб. / Г.В. Ягельська. – Луцьк: Волинська друкарня, 2005. – 56 с.